

**Odgovornost medija za
prevenciju maloljetničkog prestupništva
– zbirka autorskih tekstova –**

Knjiga nastala u okviru projekta
"Jačanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini"
organizacije Italian Development Cooperation u
saradnji sa Mediacentrom Sarajevo

Đorđe Obradović

Mediji i maloljetnička delikvencija

Bumerang se vraća iznova i udara sve jače društva u kojima djecu odgajaju televizori i kompjuteri...

Dolaženje maloljetnih osoba u sukob sa zakonom predstavlja veliki problem suvremenog društva. Nekad se, neovisno o starosti osoba koje su vršile kaznena djela, ta pojava ubrajala u opći kriminalitet, da bi u drugoj polovici dvadesetog stoljeća prevladao izraz maloljetnička delikvencija za kaznena djela malodobnih prijestupnika, dok se pojam kriminalitet u pravilu veže uz odrasle osobe, potpuno svjesne svojih postupaka.

Upravo zbog manje svjesnosti posljedica vlastitih postupaka u odnosu na odrasle, velika većina svjetskih država posebno propisuje odgovornost maloljetnih prijestupnika i odvaja ih od odraslih kad ih upućuje na izdržavanje kazni u ustanove zatvorenog, poluzatvorenog ili otvorenog tipa. Nažalost, to nije uvijek tako, i to ne samo u siromašnim državama koje nemaju uvjete za zbrinjavanje maloljetnih prijestupnika, nego i u nekim bogatim državama, uključujući i pojedine američke države koje čine SAD, gdje malodobne osobe smještaju u iste ustanove s odraslim kriminalcima.

Potreba odvajanja maloljetnih prijestupnika od odraslih proizlazi iz njihove smanjene sposobnosti za shvaćanje posljedica prouzročene dobnom nezrelošću, ali i nedostatkom roditeljske (obiteljske) brige za odgoj djeteta, odgojnim propustima u školi i društvu u cjelini koje često ne nudi dovoljno zanimljivih sadržaja koji bi zaokupili djecu kako bi izrasli u poštene i odgovorne članove zajednice.

Pobjeda materijalnih vrijednosti

Profesorica pedagogije Mersida Karačić iznosi argumente po kojima siromaštvo nije značajan uzrok delikvencije nego se ona prvenstveno ogleda u nedostatku brige za djecu: „Želja za višim materijalnim stupnjem potisnula je emocionalno obrazovanje s počasnog mjesta. Roditelji teže da materijalnim dobrima nadoknade svoju nemogućnost da daju same sebe. Oni ukrašavaju svoj stan obilježjima materijalnog blagostanja koji su u službi protuteze neugodne činjenice da su i otac i majka zaposleni. Materijalističko ozračje zamjenjuje ljubav koja je pravi izvor sreće svakog djeteta.“¹

U prilog upravo ovim tvrdnjama dokaze je lako naći u statističkim podacima o maloljetničkoj delikvenciji koja je prisutna i u razvijenim i u nerazvijenim zemljama, i u

1 <http://portal.skola.ba>, http://www.os.jezerski.net/index.php?option=com_content&view=article&id=106:maloljetnika-delikvencija-uvod-i-dio&catid=30:matzanastavnike&Itemid=68

državama na svim kontinentima, i s demokratskim i s nedemokratskim ustrojem vlasti, u različitim kulturama, religijskoj pripadnosti ili svjetonazorima. Maloljetnička delikvencija je vrlo velik društveni problem u zemljama u tranziciji i ona se mjereno brojem sukobljavanja sa zakonima malodobnih osoba povećala u odnosu na razdoblje od prije tridesetak godina. Ali, bilo bi pogrešno pojednostavniti uzroke i svesti ih samo na rat koji je donio brojne traume i djeci i odraslima i sigurno da je maloljetnička delikvencija samo jedna od trajnih posljedica ratnih strahota na prostorima bivše Jugoslavije, a posebno Bosne i Hercegovine.

Drugi, direktno presudan uzrok porasta broja prekršaja i krivičnih djela koja čine malodobne osobe predstavlja promijenjeni način života i prepuštenost djece same sebi. Do toga je došlo i u državama koje nisu prošle rat zadnjih desetljeća (Češka, Slovačka, Mađarska, Bugarska, Rumunjska...), ali su se promjenom društvenog uređenja značajno izmijenili način života i drastično skratilo vrijeme koje roditelji (obitelji) posvećuju djeci. U zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije svi su preduvjeti za porast maloljetničke delikvencije prisutni – od gubitka roditelja, obitelji i domova, više ili manje nasilne promjene mjesta boravka, proživljenih trauma, pada privredne aktivnosti i mogućnosti zaposlenja, stjecanja stana i drugih dobara, s naglaskom na (ne)mogućnost školovanja i studiranja po izboru djeteta i kao rezultat svega prepuštenost mnoge djece njima samima.

2

Zamjenski roditelji - TV i internet

U međuvremenu svijet nije stao. Tehnološki razvitak, posebno u sferama proizvodnje i trgovine koje su postale globalne po starom pravilu da velika riba jede malu, globalizirao se i protok informacija i revolucionarno promijenila medijska slika svijeta. Negdje s počecima ratova na prostorima bivše Jugoslavije, 1990. godine, proučavajući teoriju medija i odnos masovnih glasila i bogatog zapadnog društva, zapisao je Fred Inglis da su televizori počeli odgajati djecu. Medijski nametnut svjetonazor potrošačkog društva odveo je i u tom „uzornom“ zapadnom svijetu roditelje u svakodnevni „lov“ za zaradom od jutra do mraka pa su se susreti s djecom pretvorili u užurbano jutarnje odvoženje do škole i kratkotrajne večernje susrete opet uz njegovo veličanstvo televizor.

Televizori su zamijenili roditelje i u tranzicijskim zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije, opterećenim poslijeratnom obnovom, propašću socijalističkih privrednih divova i dolascima multinacionalnih kompanija kojima je osnovni cilj bio i ostao uz pomoć jeftine a kvalitetne radne snage ostvariti što veći profit. Ah da, i brinuti se za djecu, što je jedan od najlukavijih marketinških poteza koji se nude u priručnicima velikih magova marketinga čije su knjige postale nepresušno vrelo ideja okrutnog liberalnog kapitalizma koji je časkom zavladao razvalinama socijalističkih država. Uvijek je bilo lakše nešto srušiti nego novo izgraditi pa su rušenjem socijalizma s lošim srušene i njegove dobre strane poput besplatnog zdravstva, školstva, socijalne sigurnosti i brige o djeci. Uloga djece ostala je važna, ali sad samo kao ciljne skupine koju mediji trebaju uvjeriti u idiličnost potrošačkog društva. Mediji iz dana u dan tjeraju djecu da razmišljaju samo o raspolaganju materijalnim dobrima kao jedinom životnom cilju i mjeri vrijednosti, a uz njihovu pomoć roditelje još lakše preodgajaju samo u potrošače.

Dok roditelji muku muče kako prehraniti obitelj i osigurati joj osnovne potrebe u okruženju u kojemu mnogima više od toga nije moguće, mediji pune dječje glavice slikama bogatstva i raskoši. Od informativne, obrazovne, kulturne, odgojne i zabavne uloge medija ostaje samo ona zabavna, ali namjerno iskrivljena pod diktatom nametanja potrošnje kao načina, smisla i cilja života. A što kad se stvarnost razlikuje kao nebo od zemlje, kad su mogućnosti male, a želje goleme? Neke dječje glavice okrutnost zbilje ne mogu ni shvatiti, niti prihvatiti. Što kad roditelji nemaju rješenja i ne uspiju ispunjavati želje? Ili ih nikad kod kuće nema?

Dio dječje populacije pronaći će snagu i posvetiti se učenju, dio će se gubiti u ravnodušnosti i beznađu, oni osjetljivi će zbog toga pasti u depresivna stanja, a mali dio će pokušati želje ispunjavati ne prezajući ni od kršenja zakona. Mediji opet nude sliku „osjećajnih“ mafijaša, „dobrih lopova“, „uspješnih“ odmetnika, kockara i prevaranata... Nasilje se prikazuje kao sredstvo do ostvarenja ciljeva, što nezrele osobe može potaknuti da se povedu za pogrešnim uzorima. Više nisu televizori jedini koji odgajaju djecu nego im svesrdno pomažu kompjuteri, prepuni korisnih, ali i štetnih sadržaja, na koje djeca nailaze svakodnevno, ostavljena da uz pomoć kućišta punih elektronskih sklopova odgajaju sama sebe.

Opasnost romantizirane medijske slika kriminalaca

Michael Kunczik i Astrid Zipfel su dugi niz godina proučavali utjecaj medijski prikazanog nasilja na ponašanje korisnika medijskih sadržaja. Oni se protive teorijama da primatelji medijskih poruka, među kojima su važna skupina djeca, uvijek mogu steći želju za oponašanjem nasilničkog ponašanja u stvarnome životu. Napominju da dio populacije gledajući nasilje stvara otpor prema njemu, dio se privikava na postojanje nasilja koje je u medijima češće zastupljeno kao način rješavanja sporova nego u stvarnome životu, ali ne pribjegava nasilnim postupcima, dok mali dio populacije podlegne pa poželi imitirati viđeno i tako život učiniti uzbudljivim, a željeno dostupnim. Do sličnih su zaključaka došli i kad je riječ o oponašanju samoubojstava koja su medijski detaljno prikazana (opisana). Vrlo mali dio populacije medijski prikaz samoubojstva može potaknuti na oponašanje, ali je dokazano da vrlo mali dio čini upravo to – ponovi već viđeno. Podudarnost je veća kad se radi o nasilničkom ponašanju u odnosu na počinjenje samoubojstva ili ubojstva iz osвете kao čin izvršenja „pravde“. Zato Kunczik i Zipfel savjetuju da mediji u prikazu nasilja, bilo da se radi o informativnim, zabavnim ili umjetničkim žanrovima, nasilnike ne prikazuju u junačkom ili takvom svjetlu da bi se i mali dio populacije poželio poistovjetiti s njima.

Nažalost, to se svakodnevno događa zbog čega se stvara u literaturi opisani „učinak bumeranga“ po kojemu dio počinitelja prekršaja i krivičnih djela uvijek iznova čini slična zlodjela, neovisno o kaznama ili odgojnim mjerama. Oni su smisao vlastitog života našli u životu s druge strane zakona i sami su sebe uvjerali da je njihova misija pravedna jer se bore protiv „svjetske nepravde“, „bogataša koji su se obogatili na tuđoj mucu“ ili društva koje ne dopušta i njima „drugu priliku“. Postotak krivičnih djela koja su počinili maloljetnici, od njihova ukupnog broja, kreće se u mnogim državama između tri i 10 posto. Stanje nije gore ni u zemljama u tranziciji i varira neznatno iz godine u godinu. Na primjer, prema javno objavljenim podacima MUP-a Kantona Sarajevo u prvih 9 mjeseci 2009. od ukupno

6012 registriranih krivičnih djela, njih 470 ili 7,8 posto počinilo je 214 maloljetnika. Ove brojke pokazuju da među njima ima višekratnih prijestupnika i da je brojka potvrđen „učinak bumeranga“. Budući da prema teoriji „učinka bumeranga“, dokazanoj brojnim istraživanjima u različitim zemljama i razdobljima, maloljetnici koji čine krivična djela nastavljaju isto i u zrelosti zato što ili nemaju nade za novi početak ili zato što su sami sebe uvjerali da u njihovu izboru nema ništa loše. Na taj se način žele potvrditi u društvu, među poznanicima, ali i nepoznatim ljudima koji za njih saznaju posredstvom medija. Upravo zbog toga se nameće pitanje uloge medija u izvještavanju o maloljetničkoj delikvenciji.

Senzacionalizam i kršenja prava djece

Mediacentar Sarajevo je na zahtjev *Save the Children UK*, proveo opsežno istraživanje analize sadržaja napisa o maloljetničkoj delikvenciji 6 dnevnih i 3 sedmične bosanskohercegovačke novine u prva tri mjeseca 2004. godine. Među brojnim zaključcima temeljito provedenog i metodološki ispravnog istraživanja, potrebno je posebno istaknuti ove:

- „Velika većina tekstova, njih oko 83%, navode neke podatke o identitetu maloljetnika u sukobu sa zakonom, mada je najčešće riječ o inicijalima maloljetnika.
- Mediji su skloni senzacionalističkom i simplificiranom izvještavanju, posebno u samim naslovima tekstova gdje se ističu negativne strane, informacije se vade iz konteksta, i uopšte se problem maloljetničkog prestupništva nepotrebno dramatiizuje.
- Mediji konstruišu izrazito simplificiranu sliku o maloljetnicima u sukobu sa zakonom: predstavljeni su izrazito negativno i izvan konteksta. Možemo reći da se stvara slika gotovo pa „prirodno predodređenih“ prestupnika, koji su po svojoj suštini „zli“ i predefrirani da se sukobe sa zakonom.
- Maloljetnici se predstavljaju kao ubice, palikuće, silovatelji, nasilnici, pljačkaši, tj. kao ozbiljna prijetnja za društvo koje mora naći neki način da se bori sa tom 'pošasti'.
- Mediji odašilju tri dominantne poruke o maloljetničkom prestupništvu:
  - Maloljetničko prestupništvo je u stalnom porastu i ne možemo ga kontrolirati.
  - Maloljetnici u sukobu sa zakonom su izrazito okrutni i po svojoj prirodi zli.
  - Maloljetni prestupnici predstavljaju veliku i stalno rastuću prijetnju našem društvu.
- Mediji uglavnom ne govore o širem kontekstu, uzrocima prestupništva u porodici i društvu, i uglavnom se ne odnose kritički prema državnim institucijama.“²

² Kompletno istraživanje sa zaključcima i preporukama moguće je pročitati na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>

Utvrđeni rezultati istraživanja pokazuju da su bosanskohercegovački mediji u izvještavanju o maloljetničkoj delikvenciji 2004. kršili i odredbe Konvencije o pravima djeteta i Kodeks časti BH novinara³. Spominjanje imena i prezimena ili podataka koji omogućuju užoj ili široj okolini identificiranje malodobnog prijestupnika, otežava toj djeci mogućnost stjecanja druge prilike jer ih okolina stigmatizira kao zle i nepopravljive. Psihički nezrela djeca ne traže razloge i moguća suvisla objašnjenja za takav odnos okoline, nego se mire sa sudbinom i prihvaćaju život s druge strane zakona kao nešto o čemu su odlučili drugi pa pred sobom nalaze razloge za opravdanje počinjenja novih krivičnih djela. Druga skupina djece u pažnji javnosti, s opisanim „podvizima“ koje su učinili, nalazi samozadovoljstvo i samopotvrđivanje navodne društvene vrijednosti. Poistovjećuju se s medijski nametnutim javnim osobama među kojima su mnoge „zvijezde“ i „zvjezdice“ bez pokrića, dospjele pod svjetla pozornice zbog razgolićivanja, raskalašenog života, opijanja na javnim mjestima, brakorazvodnim parnicama, plastičnih operacija, sudjelovanjem u navodnim zabavnim emisijama u kojima za novac i „slavu“ izlažu svima koji ih imaju volje gledati sebe i svoju intimu...

Poslije pet godina od spomenutog istraživanja, osnovnu promjenu na medijskom tržištu čini znatno veća dostupnost internetskih medija, zahvaljujući prvenstveno napretku tehnologije. Kad je riječ o sadržaju, razmjerno napretku tehnologije došlo je do nazadovanja u etičkom pristupu oblikovanju medijskih poruka. Lako je to utvrditi u mnogim područjima pa i kad je riječ o maloljetničkoj delikvenciji. Obradi te složene i društveno važne teme pristupa se još više senzacionalistički i još se manje poštuju prava djece. Spominjanje imena i prezimena i drugih podataka iz kojih okolina lako može prepoznati identitet malodobnih prijestupnika, od iznimke je postala gotovo pravilo pa se njih ostavlja na stazi zla bez mogućnosti povratka i nade u drugu životnu priliku.

Ignoriranje etičkih postulata struke

Slijedi nekoliko primjera koji oslikavaju uređivačke koncepcije poznatih bosanskohercegovačkih internetskih portala. *Dnevni avaz* u prilogu naslovljenom „Pronađen maloljetnik koji je ranio džudistu“ 3. prosinca 2009. navodi ime i prezime malodobne osobe za koju se sumnja da je počinila krivično djelo. Dodaje se da su „navodno obojica iz“ škole kojoj pišu naziv i mjesto tako da ne može biti zabune o kojem se imenovanom maloljetnom osumnjičeniku radi. *Oslobođenje*, koje je, usput rečeno, u bivšoj Jugoslaviji spadalo među vodeća glasila poznata po striktnom pridržavanju etičkih načela i pravila profesije, valjda u nedostatku drugih zanimljivih tema iz svijeta, prenosi 21. listopada 2009. prilog o trinaestogodišnjem pljačkašu kojemu prijete dugogodišnja robija u američkim zatvorima navodeći njegovo puno ime i prezime. Da to nije iznimka od pravila i način kršenja novinarskog etičkog kodeksa samo kad se radi o zbivanjima u inozemstvu, *Oslobođenje* u prilogu naslovljenom da je maloljetnik nožem uboo toga i toga (navedeno ime žrtve), spominje imenom i prezimenom i dvojicu maloljetnika koji su sudjelovali u sukobu i njihove godine rođenja u zgradama. *Nezavisne novine* obično donose inicijale maloljetnika, ali i mnoštvo podataka iz kojih okolina može zaključiti o

3 <http://www.bhnovinari.ba/?ID=73>

komu se radi, a povremeno, kao 5. listopada 2009. u prilogu „Maloljetnik izboden u trolejbusu“ navodi puno ime i inicijal prezimena maloljetnog počinitelja te ime i podatke njegova starijeg brata, kako ne bi bilo zabune o komu se radi. *Dnevni list* navodi ime i prezime maloljetnika za kojeg se, kako pišu, „pretpostavlja da je najvjerojatnije preminuo od prekomjerne doze droge“, a prilog je ilustriran fotografijom na kojoj odnose mrtvo tijelo.

Ni u susjednoj Hrvatskoj stanje nije bolje. Medijski istraživački centar Odjela za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku kroz studentske projekte od 2005. analizira i odnos medija prema djeci. I u hrvatskim glasilima, a posebno njihovim internetskim izdanjima, krše se prava djece. Kad se izvještava o maloljetničkoj delikvenciji, sve se više primjera u kojima se spominju identifikacijski podaci maloljetnika.

Zašto novinari i urednici koji neetičnim izvještavanjem o maloljetnim prijestupnicima krše pravila struke nisu svjesni vlastitih prijestupa? Kako nisu svjesni da će otežati povratak malodobnih osoba među korisne i poštene članove društva kad ih javno obilježe kao zle, bez ulaženja u dublje razloge zbog kojih nastaje maloljetnička delikvencija? Podaci o obrazovanju novinara u tranzicijskim zemljama pokazuju da mnogi od njih nikad nisu ni završili studij novinarstva, ali to ih ne opravdava, niti oslobađa od obaveze poštovanja etičkih načela struke. Zato se sve više nameće potreba da se snagom zakona propiše uvođenje etičkih povjerenika u masovne medije kad to već vlasnici medija ne čine dobrovoljno. Etički povjerenici bi trebali ukazivati na propuste novinarima i „novinarima“, održavati tečajeve na kojima bi tumačili odredbe etičkih kodeksa i tako podizali razinu medijske kulture prvo novinara, a kroz javno djelovanje i korisnika glasila koji u novim medijima sve češće i sami postaju komunikatorima i odašilju svoje poruke globalno dostupnoj publici.

6

Reafirmirati obrazovnu funkciju medija

Zaključke i preporuke sročene poslije istraživanja Mediacentra o maloljetničkoj delikvenciji iz 2004.⁴ ni danas nije potrebno mijenjati nego ih osnažiti podsjećanjem novinara, urednika i vlasnika glasila na njihov sadržaj i važnost društvene uloge koju imaju. Vrijeme se ne može vratiti unatrag. U suvremenom svijetu roditelji sve manje vremena provode s djecom, a djeca sve više vremena konzumiraju medijske sadržaje. Zato mediji koji drže do svog ugleda i namijenjene im uloge, moraju uz tržišnu i zabavnu, reafirmirati obrazovne, odgojne, kulturne i informativne funkcije. Koliko god to nehumano bilo, činjenica jest da televizori i kompjuteri sve više odgajaju djecu. Roditelji imaju sve manje vremena za njih, a društvo je daleko, zapleteno u papirnatim mjerama i strategijama na kojima uglavnom briga o djeci prestaje, prije nego se oživotvori u stvarnosti. Medijski sadržaji mogu biti, a neki i jesu, i poučni i odgojni, djeci zanimljivi i poticajni. Njih je sve manje u komercijalnim medijima pa se, prvenstveno u državama u tranziciji, nameće nužnost postojanja javnih medija i glasila sufinanciranih od nevladinih i dobrotvornih udruga kojima cilj nije proizvodnja sadržaja s ciljem zaglupljivanja masa, pretežitom prodajom reklama i poticanja jačanja potrošačkog društva, nego ozbiljne

4 <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>

društvene uloge promicanja odgoja, obrazovanja, kulture, informativnosti i primjerene zabave.

U protivnom, bumerang prijestupništva, otuđenosti, bezvoljnosti, nedostatka smisla i beznađa vraćat će se iznova i sve jače udarati društva u kojima (samo) televizori i kompjuteri odgajaju djecu.

(Autor je doktor znanosti, voditelj Medijskog istraživačkog centra Odjela za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku)

Ivana Dračo

Kako dekonstruirati sliku maloljetnog "predatora"

Neodgovorno izvještavanje o slučajevima maloljetničke delinkvencije utiče na formiranje predodžbe o počinitelju kao "beskrupuloznom predatoru" te se neminovno odražava na samopoimanje i mogućnost rehabilitacije maloljetnika. Ujedno, izostavljajući širi kontekst, uzroke i posljedice delinkventnog ponašanja, vladajuće trendove i strategije prevencije, mediji doprinose stvaranju atmosfere straha koja rezultira insistiranjem na strožijem kažnjavanju počinitelja kao jedinom načinu rješenja problema. Cilj ovoga teksta je da ukaže na posljedice pojednostavljenog izvještavanja o slučajevima prijestupništva kao incidentima koji nisu društveno uvjetovani te da obrazloži zašto je bitno koristiti odgovarajuću terminologiju, osvijestiti i educirati javnost o rizičnim i zaštitnim faktorima za delinkventno ponašanje te promovirati interese mladih i pozitivne primjere njihovog djelovanja.

8

Ne stigmatizirati počinitelje

Profesionalno i odgovorno izvještavanje podrazumijeva upotrebu terminologije koja ni na koji način ne stigmatizira maloljetne osobe osumnjičene, optužene ili osuđene zbog počinjenja kaznenog djela. Korištenje diskriminirajućih i pežorativnih oznaka poput "lopov, kradljivac, razbojnik, provalnik, vandal, ubica, napadač", ali i termina, "delinkvent", ne samo da ukazuje na tendenciju ka senzacionalizmu, već može pogubno uticati na osobnost i identitet stigmatiziranih osoba. Stigmatiziranje, odnosno negativno obilježavanje i obezvjeđivanje maloljetnika, često pogoduje učvršćivanju delinkventnog ponašanja (Heatheron, Kleck, Hebl, & Hull, 2000). Suočeni sa predrasudama okoline, maloljetnici u sukobu sa zakonom mogu formirati delinkventni identitet te ustrajati u činjenju kaznenih djela. S obzirom da je riječ o osobama u osjetljivom razvojnom razdoblju, podložnim uticajima okoline, stigmatiziranje maloljetnika od strane medija, a zatim i cjelokupnog društva, utiče na formiranje njihovog samopoštovanja i slike o sebi.

Imenovanje maloljetnika "problematičnim" te preuranjeno donošenje zaključaka o njihovoj krivici, može voditi ka izoliranju od strane okoline, povlačenju u sebe, razvoju depresije i anksioznosti. Maloljetnici na kraju mogu usvojiti procjene drugih o sebi te se početi ponašati u skladu sa identitetom "delinkventa" koji im je pripisan. Nužno je da mediji obrate pozornost na upotrebu odgovarajuće terminologije i u slučajevima kada je izvršenje prijestupa utvrđeno sudskom odlukom. Preporučljivo je koristiti izraz "maloljetni počinitelji prijestupa", a nipošto "vandali", "kriminalci" ili "delinkventi". Obilježavanjem maloljetnika u sukobu sa zakonom otežava se njihova rehabilitacija, uključivanje u zajednicu te aktivno učešće u društvu, smanjuju se šanse za zaposlenjem,

školovanjem i zasnivanjem vlastite obitelji. Na taj način stvara se začarani krug iz kojeg se maloljetnim osobama ne nudi izlaz. Primjena odgovarajuće terminologije od strane medija značajna je i zbog educiranja javnosti kako bi se prekinuo začarani krug stigmatiziranja i potkrepljivanja rizičnog i delinkventnog ponašanja. U interesu je svakog društva da poticajnim djelovanjem na maloljetne osobe unaprijedi njihovo ponašanje i mogućnost reintegracije te umanja rizik od recidiva, odnosno povrata delinkventnom ponašanju. Jedino uz pomoć zajednice te saradnju institucija, maloljetni počinitelji kaznenih djela mogu postati zdravi i aktivni članovi društva.

Izveštavanje o maloljetničkoj delinkvenciji trebalo bi doprinositi razumijevanju tog problema, a ne zastrašivanju javnosti. Međutim, mediji rijetko govore o uzrocima prijestupništva i rizičnom ponašanju koje mu prethodi. Umjesto da ukazuju na faktore rizika i zaštitne faktore, mediji su skloniji izvještavanju o "devijantnosti" maloljetnika, kao da je riječ o osobama koje su "prirodno" predodređene za vršenje kaznenih djela. Devijantnost je sociološki pojam koji ukazuje na odstupanje od društvenih normi, vrijednosti i prihvaćenih modela ponašanja određene društvene zajednice (Haralambos & Heald, 1980). Označavanje neke osobe kao "devijantne" predstavlja prvi korak društvene kontrole. Međutim, odstupanje od društveno očekivanog ponašanja čini sastavni dio odrastanja te ne bi trebalo nailaziti na moralnu osudu. Konformizam, jednoobraznost i pasivno pokoravanje normama koje je društvo definiralo kao "ispravne", "zdrave" i "moralne", potiru inovativnost i stvaralačko mišljenje te se zasigurno ne mogu smatrati vrijednostima koje treba medijski promovirati i stimulirati. S druge strane, bitno je razlikovati devijantno od delinkventnog ponašanja. Kada se govori o delinkventnom ponašanju, potrebno je naglasiti da taj pojam označava kršenje formalnih kaznenih i prekršajnih pravnih normi. Uzroci maloljetničke delinkvencije su veoma kompleksni te se izvještavanje o ovoj problematici ne bi trebalo svesti na pojednostavljena objašnjenja i traženje uzroka u ličnosti počinitelja.

Širi kontekst

Iz *Analize praćenja slučajeva maloljetničkog sukobljavanja sa zakonom u štampanim medijima u BiH (2005)*, sprovedene od strane *Mediacentra Sarajevo*, na zahtjev *Save the Children UK*, vidljivo je da se mediji u svom izvještavanju o maloljetnicima u sukobu sa zakonom uglavnom fokusiraju na sam incident te ne navode kompleksnu pozadinu i moguće uzroke delinkventnog ponašanja. Mediji se također rijetko upuštaju u istraživanje šireg konteksta maloljetničke delinkvencije te pojedinačne slučajeve predstavljaju kao izdvojene fenomene koji nisu društveno uvjetovani. Kratke informacije o incidentu najčešće su preuzete iz policijskih izvještaja te se objavljuju u rubrikama poput "crne hronike", gdje se maloljetnici smještaju uz odrasle počinitelje prekršaja i najtežih kaznenih djela. Istraživanja su pokazala da nedostatak informacija o kontekstu, uzrocima, trendovima i mogućim rješenjima problema maloljetničke delinkvencije paralizira društvenu svijest, vodeći ka osjećaju nesigurnosti, nemoći i apatije (Neuman, Just, & Crigler, 1992). Sva odgovornost prebacuje se na počinitelja, dok se društveni uzroci problema zanemaruju. Rezultat svega toga je atmosfera straha, pasivnog iščekivanja novog napada "razularenih maloljetnika" i zazivanja "iz-raja-izašle" batine i policijske palice.

Umjesto pukog registriranja pojedinačnih incidenata, čime se doprinosi stvaranju krive predodžbe o nezaustavljivom porastu nasilja među mladima, mediji bi se trebali usmjeriti na istraživanje i iscrpniju analizu same problematike maloljetničke delinkvencije, njene rasprostranjenosti i značaja. Javnost je bitno informirati ne samo o poduzetim mjerama protiv maloljetnih osumnjičenika od strane policije i suda, već i o faktorima rizika koji povećavaju vjerovatnoću delinkventnog ponašanja. Faktori rizika uključuju faktore koji se odnose na pojedinca i faktore koji se odnose na sredinu. Individualni faktori, odnosno faktori ličnosti počinitelja, koji mogu dovesti do delinkventnog ponašanja su: komplikacije tokom poroda (Kandel & Mednick, 1991), hiperaktivnost, impulsivnost, slaba kontrola ponašanja, problemi sa pažnjom i koncentracijom (Brennan, Mednick, & Mednick, 1993; Klinteberg, Andersson, Magnusson, & Stattin, 1993; Farrington, 1998), nizak nivo inteligencije i nizak nivo postignuća (Lipsey & Derzon, 1998). Međutim, istraživanja su pokazala da mediji često prenaplaćavaju individualne uzroke prijestupništva, što vodi ka prebacivanju krivice isključivo na pojedinca, dok se uticaj porodice, vršnjaka i društvene sredine zanemaruje (Price & Tewksbury, 1997). Upiranjem prsta u počinitelja skreće se pozornost sa faktora koji dokazano utiču na sukobljavanje maloljetnika sa zakonom, poput siromaštva, odrastanja u disfunkcionalnoj porodici, neadekvatnog obrazovnog sistema, diskriminacije i zlostavljanja maloljetnika, svjedočenja nasilju u porodici ili okruženju, izloženosti negativnom uticaju vršnjaka, lake dostupnosti oružja, konzumiranja alkohola i droga, itd.

Faktori sredine koji nose rizik za delinkventno ponašanje maloljetnika odnose se na uticaj porodice, vršnjačkih skupina, odgojno-obrazovnih institucija, lokalne zajednice i društva u cjelini. Neki od porodičnih faktora koji povećavaju mogućnost sukobljavanja maloljetnika sa zakonom su: slab nadzor, zanemarivanje, stroga disciplina i fizičko kažnjavanje (Malinosky-Rummell & Hansen, 1993; Smith & Thornberry, 1995), sukobi u porodici (Farrington, 1998; McCord, 1979), nedostatak emocionalne privrženosti između roditelja i djeteta (McCord, 1996; Thornberry, Huizinga, & Loeber, 1995) više braće i sestara (Farrington, 1998; Brennan, Mednick, & John, 1989), slaba povezanost porodice (Gorman-Smith, Tolan, Zelli, & Huesmann, 1996), odrastanje uz samohranog roditelja/skrbnika (Farrington, 1998), nizak socio-ekonomski status porodice (Henry, Caspi, Moffitt, & Silva, 1996). Rizik od nabrojanih faktora je naročito izražen u slučaju porodica koje su pretrpjele migracije, razdvojenost članova i izloženost ratnim dejstvima. Kada je riječ o uticaju vršnjaka, istraživanja pokazuju da kontakt sa vršnjacima sklonim prijestupništvu i konzumiraju ilegalnih supstanci pospješuje razvoj nasilničkog ponašanja kod maloljetnika (Lipsey & Derzon, 1998). Prijestupništvo mogu potaknuti i sredine koje karakterizira visoka stopa kriminala (Farrington, 1998) te laka dostupnost vatrenog oružja i narkotika (Howell, 1997). Također, značajan rizik predstavljaju i faktori poput neuspjeha u školi (Maguin & Loeber, 1996), negativnog stava prema školi, slabe posvećenosti učenju i niže obrazovne aspiracije (Hawkins, Herrenkohl, Farrington, Brewer, Catalano, & Harachi, 1998; Le Blanc, Coté, and Loeber, 1991).

Od posebnog je značaja u izvještavanju o maloljetničkom prijestupništvu naglasiti odgovornost društva. Mladi u BiH nalaze se u naročito nepovoljnom položaju, s obzirom da su u procesu sazrijevanja istovremeno kada društvo prolazi kroz proces tranzicije. U stanju socijalne nesigurnosti prisiljeni su da se suočavaju sa rizicima nepoznatim generaciji njihovih roditelja, što otežava formiranje njihovog životnog svjetonazora i položaja u društvu (Ilišin & Radin, 2002). Neki teoretičari delinkventno ponašanje vide

kao simptom društvene dezorganizacije, odnosno raspadanja unutrašnjih odnosa, poremećaja socijalne kontrole i uobičajenog reda u određenoj društvenoj zajednici (Jašović, 1991). U periodima dinamičnih društvenih promjena i razvojnih kriza dolazi do slabljenja društvenih institucija, normi i vrijednosti, što pogoduje porastu nezadovoljstva, korupcije i nasilja. Nepredvidljivost svakodnevnice, veličanje kriminalnih elita, lažna obećanja i zakonska neučinkovitost države oblikuje svijest mladih ljudi tako da etički neprihvatljivi oblici ponašanja sada postaju prihvatljivi pa čak, u nekim vidovima, i poželjni. Spoznaja da je moguće prekršiti zakon bez pravne sankcije može biti pogubna (Ljubotina, 2004). Istraživanja pokazuju da visok stepen percepcije socijalne nepravde i nepovjerenja u pravnu državu potiče mlade, s jedne strane, na kršenje zakona ili, sa druge strane, na povlačenje u stanje pasivnosti i rezigniranosti (Družić-Ljubotina, 2007). Međutim, educiranje javnosti od strane medija o složenosti uzroka delinkventnog ponašanja maloljetnika nije dovoljno. Potrebno je konsultirati stručnjake koji će ukazati na potencijalna rješenja problema i mjere prevencije.

Promovirati zaštitne faktore

Pojednostavljeno, šturo i senzacionalističko izvještavanje o maloljetničkoj delinkvenciji ne samo da utiče na samopoimanje i mogućnost rehabilitacije počinitelja, već i na predodžbu javnosti o maloljetnicima uopće, kao i na donositelje odluka i kreatore javne politike. Medijsko konstruiranje slike maloljetnika kao "beskrupuloznih predatora" rezultira zagovaranjem strožijih kazni i inicijativama da se maloljetnicima sudi kao odraslim osobama (Kappeler & Potter, 2005). *Analiza praćenja slučajeva maloljetničkog sukobljavanja sa zakonom u štampanim medijima u BiH* (2005) ukazuje na to da mediji u BiH uglavnom ne pokušavaju pronaći rješenja problema, dok manji dio članaka o maloljetničkom prijestupništvu kao moguće rješenje navodi prevenciju, izmjenu i/ili dopunu zakonskih rješenja, odnosno smještanje maloljetnika u institucije zatvorenog tipa. Nužno je da se mediji posvete kompleksnijoj analizi relevantnih javnih politika i zakonskih rješenja te da informiraju javnost o učincima primjene strožijih kazni na maloljetnike i ulozi zaštitnih faktora u suzbijanju delinkventnog ponašanja. U tome im mogu pomoći stručnjaci iz različitih oblasti: sociolozi, psiholozi, pedagozi, kriminalisti, liječnici, pravnici, ekonomisti, politolozi i mnogi drugi.

Mediji trebaju promovirati zaštitne faktore, odnosno vještine, stavove i vjerovanja koja pomažu maloljetnicima da se odupru ili umanje rizik od delinkventnog ponašanja. Neke od najučinkovitijih metoda prevencije usmjerenih na jačanje zaštitnih faktora su:

- razvijanje pozitivnog stava prema školi i privrženosti učenju (Kellermann, Fuqua Whitley, Rivara, & Mercy, 1998),
- jačanje društvenih vještina i sposobnosti (Tolan & Guerra, 1994),
- autoritativan roditeljski stil koji podrazumijeva iskazivanje brižnosti i ljubavi, ali i određivanje jasnih granica i sprovođenje nadzora (Baumrind, 1968),
- kontakt sa prosocijalnim vršnjacima (Hoge, Andrews, & Leschied, 1996),
- uključenost u vannastavne aktivnosti koje potiču kreativnost i timski duh (Flannery, Williams, & Vazsonyi, 1999),

- trajni odnos sa mentorom, odnosno odraslom osobom koja ima ulogu oslonca i uzora, bilo da je riječ o studentu, učitelju, savjetniku ili drugom članu zajednice (Guerra & Williams, 1996), itd.

Suđenje maloljetnicima na sudovima za odrasle i smještanje u institucije zatvorenog ili poluotvorenog tipa nije se pokazalo kao uspješno u suzbijanju delinkventnog ponašanja. (United States Department of Health and Human Services, 2001) Takve mjere, premda predstavljaju najčešću reakciju države na slučajeve prijestupništva, ne odvraćaju počinitelje od vršenja krivičnih djela.

Pristup koji bi se trebao češće primjenjivati u sprječavanju maloljetničke delinkvencije odnosi se na promjenu društvenih normi i vrijednosti koje potiču nasilje (Williams, Guerra, & Elliott, 1997). Takav pristup bi obuhvatao organiziranje javnih informativnih kampanja i aktivnosti s ciljem promoviranja prosocijalnog ponašanja i modificiranja društvenih normi, smanjenja medijskog nasilja, smanjenja nejednakosti u primanjima, ublažavanja posljedica brzih društvenih promjena, unapređenja rada policije i sudstva, reformiranja obrazovnog sistema, itd.

Doprinos medija u mijenjanju društvene realnosti koja pogoduje prijestupništvu išao bi u smjeru promoviranja maloljetnika u afirmativnom kontekstu, a ne samo u sklopu priča o nasilju i ostalim ekstremnim ponašanjima koja su, gledano u odnosu na cjelokupnu populaciju mladih, razmjerno rijetka. Porazno je da u medijima često nema mjesta za interese i stavove maloljetnika i pozitivne primjere njihovog djelovanja. Kako ne bi bili u žiži interesovanja jedino kada se sukobljavaju sa zakonom, potrebno je zapitati se koji su to njihovi najveći problemi te šta ih uistinu zaokuplja.

LITERATURA

- Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. *Adolescence*, 3, 255-272.
- Brennan, P., Mednick, S., John, R. (1989). Specialization in violence: evidence of a criminal subgroup. *Criminology*, 27, 437-453.
- Brennan, P. A., Mednick, B. R., & Mednick, S. A. (1993). Parental psychopathology, congenital factors, and violence. In: S. Hodgins (Ed.), *Mental disorder and crime* (pp. 244-261). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Družić-Ljubotina, O. (2007). Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenih ratom u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(3), 527-551.
- Farrington, D. P. (1998). Predictors, causes, and correlates of male youth violence. In: M. Tonry & M. H. Moore (Eds.), *Youth violence* (pp. 421-475). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Flannery, D. J., Williams, L. L., & Vazsonyi, A. T. (1999). Who are they with and what are they doing? Delinquent behavior, substance use, and early adolescents' after-school time. *American Journal of Orthopsychiatry*, 69, 247-253.
- Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., Zelli, A., & Huesmann, L. R. (1996). The relation of family functioning to violence among inner-city minority youths. *Journal of Family Psychology*, 10, 115-129.
- Guerra, N. G., & Williams, K. R. (1996). *A program planning guide for youth violence prevention: a risk-focused approach*. Boulder, CO, University of Colorado: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Haralambos, M., & Heald, R. (1980). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F., & Harachi, T. W. (1998). A review of predictors of youth violence. In: R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions* (pp. 106-146). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Heatherton, T., Kleck, R. E., Hebl, M. R., & Hull, J. G. (Eds.). (2000). *The social psychology of stigma*. New York: Guilford Press.
- Henry, B., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Silva, P. A. (1996). Temperamental and familial predictors of violent and nonviolent criminal convictions: age 3 to age 18. *Developmental Psychology*, 32, 614-623.
- Hoge, R. D., Andrews, D. A., & Leschied, A. W. (1996). An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37, 419-424.
- Howell, J. C. (1997). *Juvenile justice and youth violence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ilišin, V., & Radin, F. (ur.) (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Jašović, Ž. B. (1991). *Kriminologija maloletničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga.

Kandel, E., & Mednick, S. A. (1991). Perinatal complications predict violent offending. *Criminology*, 29, 519-529.

Kappeler, V. E., & Potter, G. W. (2005). *The mythology of crime and criminal justice* (4th ed.). Long Grove, IL: Waveland.

Kellermann, A. L., Fuqua-Whitley, D. S., Rivara, F. P., & Mercy, J. (1998). Preventing youth violence: what works? *Annual Review of Public Health*, 19, 271-292.

Klinterberg, B. A., Andersson T., Magnusson D., & Stattin H. (1993). Hyperactive behavior in childhood as related to subsequent alcohol problems and violent offending: a longitudinal study of male subjects. *Personality and Individual Differences*, 15, 381-388.

Krisberg, J. D. Hawkins & J. Wilson (Eds.), *Sourcebook on serious, violent, and chronic juvenile offenders* (pp. 213-237). Thousand Oaks, CA: Sage.

Le Blanc, M., Côté, G., & Loeber, R. (1991). Temporal paths in delinquency: Stability, regression and progression analyzed with panel data from an adolescent and a delinquent male sample. *Canadian Journal of Criminology*, January, 23-44.

Lipsey, M. W., & Derzon J. H. (1998). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: a synthesis of longitudinal research. In: R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions* (pp. 86-105). Thousand Oaks, CA: Sage.

Ljubotina, D. (2004). Mladi i socijalna pravda. *Revija za socijalnu politiku*, 11(2), 159-175.

Malinosky-Rummell, R., & Hansen, D. J. (1993). Long-term consequences of childhood physical abuse. *Psychological Bulletin*, 114, 68-79.

McCord, J. (1979). Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1477-1486.

McCord, J. (1996). Family as crucible for violence: comment on Gorman-Smith et al. (1996). *Journal of Family Psychology*, 10, 147-152.

MEDIACENTAR Sarajevo. (2005). *Mediji o maloljetnicima u sukobu sa zakonom: Analiza praćenja slučajeva maloljetničkog sukobljavanja sa zakonom u štampanim medijima u BiH*. Preuzeto 8. decembra 2009. sa <<http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>>.

Neuman, W. R., Just, M. R., & Crigler, A. N. (1992). *Common Knowledge: News and the Construction of Political Meaning*. Chicago: University of Chicago Press.

Price, V., & Tewksbury, D. (1997). News Values and Public Opinion: A Theoretical Account of Media Priming and Framing. In G. Barnett & F. J. Boster (Eds.), *Progress in Communication Sciences* (pp. 173-212). Greenwich, CT: Ablex.

Smith, C., & Thornberry, T. P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. *Criminology*, 33, 451-481.

Thornberry, T. P., Huizinga, D., & Loeber, R. (1995). The prevention of serious delinquency and violence: implications from the program of research on the causes and correlates of delinquency. In: J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins & J. Wilson (Eds.),

Sourcebook on serious, violent and chronic juvenile offenders (pp. 213-237). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Tolan, P. H., & Guerra, N. G. (1994). *What works in reducing adolescent violence: an empirical review of the field*. Boulder, CO, University of Colorado: Center for the Study and Prevention of Violence.

United States Department of Health and Human Services. (2001). *Youth violence: a report of the Surgeon General*. Centers for Disease Control and Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, National Institutes of Health for the National Institute of Mental Health. Washington, DC: US Government Printing Office.

Williams, K. R., Guerra, N. G., & Elliott, D. S. (1997). *Human development and violence prevention: a focus on youth*. Boulder, CO, University of Colorado: Center for the Study and Prevention of Violence.

Mehmed Halilović

Maloljetnici iz dosade, novine iz - neznanja

“Staricu polili benzinom i zapalili”, “Maloljetnik ubio dječaka u tramvaju”; “Mladi lopovi pokrali starce”; “L.A. (16) četiri puta nožem izbo tridesetpetogodišnjaka”, “Dž.N. (15) napao nožem drugog maloljetnika”, “Majka sumnja u prostituciju kćerke”; “Učenica u paklu kriminala i droge”, “Nazif Ž. dovodio učenike u podrum i bludničio nad njima”...

Ovo su samo neki naslovi iz bosanskohercegovačkih medija u posljednje dvije-tri godine u kojima se govori o konkretnim zločinima i prekršajima maloljetnika ili, pak, o zločinima odraslih nad djecom.

Prema dobro urađenom istraživanju Mediacentra Sarajevo, obavljenom prije pet i po godina, od šest najznačajnijih dnevnih i tri sedmične novine u Bosni i Hercegovini, “dnevne novine u prosjeku skoro svaki dan ili svaki drugi dan, objavljuju tekstove o maloljetnicima u sukobu sa zakonom”, u pravilu u formi vijesti, dok “sedmični mediji uveliko zanemaruju ovaj društveni problem i uglavnom o njemu ne pišu”¹.

16

Žuto i crveno svjetlo u Sarajevu

Koliko su maloljetničko prestupništvo i maloljetnički kriminal uzeli maha može se vidjeti iz svakodnevnog čitanja bilo kojih dnevnih novina i u njima po rastućem broju stranica posvećenih crnoj hronici. Novine spominju “bande tinejdžera”, “organizovane trojke, “horde mladih kriminalaca”... Među njima nisu samo oni koji spadaju u tinejdžersku dob (od 13 do 19 godina), već i ne mali broj takvih koji imaju jedva desetak godina.

“Dnevni avaz” je nedavno (5. novembar/studeni ove godine) objavio da je od početka januara do kraja septembra/rujna ove godine, samo u Sarajevskom kantonu 214 maloljetnika počinilo čak 470 krivičnih djela, što je u odnosu na prethodnu 2008. godinu povećanje izvršilaca za 14,4 posto a krivičnih djela za čak 53 posto. Povećan je, dakle, broj maloljetnika koji su se upustili u kriminal, ali je još više povećan broj krivičnih djela, što znači da su neki od njih višestruki povratnici.

Ove je podatke iznio najbolji poznavalac maloljetničke delinkvencije u ovom kantonu Mićo Letić, inspektor u Kantonalnom MUP-u, koji ovaj porast slikovito tumači:

“Ako je prošle godine bilo upaljeno žuto svjetlo, sada nam crveno već dobro svijetli”.

1 Mediacentar, august 2005 <http://www.media.ba/mcsonline/bs/node/2295/pdf> i također: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>

Policija je napravila statistiku prema kojoj je u kriminalne vode uplovilo 26 djece do 14 godina starosti (neki, kaže Letić, imaju tek devet godina!), čak 90 njih imaju od 14 do 16 godina a 98 od 16 do 18 godina. Među svima njima “povratnika” (recidivista) ima više od jedne trećine - 90.

Prema istom izvoru i izjavi inspektora Letića, “maloljetnici postaju suroviji, bezosjećajniji i bezobzirniji. U razbojništvima, nasilničkom ponašanju, nanošenju teških i lakših povreda, u pokušajima ubistava... maloljetnici su ranije više upotrebljavali snagu, a danas sve više razna oruđa i oružja.”

Sarajevo i njegov kanton nisu dakako nikakav izuzetak već samo uzorak koji vrijedi koliko za većinu naših urbanih sredina, toliko i za cijeli region.

Mediji mogu biti i slijepi i gluhi

Od ove šokantne statistike i šokantnih zločina vjerovatno bi moglo biti šokantniji još samo birokratsko sljepilo naših političkih elita i medijska prezentacija maloljetničkog kriminala. O birokratskom sljepilu političkih elita i ne vrijedi puno trošiti riječi kad su one u stanju da u Parlamentu BiH odbiju već pripremljeni zakon koji su domaći i strani eksperti predložili i pri tome da se pozovu na “nacionalne ili entitetske interese”.

Premda se mediji uglavnom kite profesionalizmom i navodno zastupaju najviše etičke standarde, nerijetko su i sami i slijepi i gluhi baš kad su u pitanju profesionalizam i etika.

Primjeri? Moglo bi ih se naći nebrojeno, ali dovoljno je navesti neke tipične: “manjak” novinarskih izvora, identifikacija i javno žigosanje (osuda) maloljetnika u sukobu sa zakonom, senzacionalizam i pojednostavljivanje opisa, tekstovi opterećeni više ili manje stereotipima i predrasudama...

U dobrom broju vijesti i informacija o maloljetničkom prestupništvu ne navode se uopšte izvori ili se najčešće navodi samo jedan (u pravilu, policija, rijetko – škola, ostali nikako). U naprijed već pomenutoj analizi Mediacentra Sarajevo² utvrđeno je da u 22,6% objavljenih informacija u bh. dnevnim listovima tokom prvog tromjesečja 2004. godine, nije naveden nijedan izvor, dok je jedan naveden u 66,4%. Dakle, navođenje dva i više izvora prava je rijetkost.

Prema ovoj analizi, mediji načinom (formom i sadržajem) na koji pišu o maloljetničkom prestupništvu šalju tri dominantne poruke:

- maloljetničko prestupništvo je u stalnom porastu i ne možemo ga kontrolirati;
- maloljetnici u sukobu sa zakonom su izrazito okrutni i po svojoj prirodi zli;
- maloljetni prestupnici predstavljaju veliku i stalno rastuću prijetnju našem društvu.

Slika koja se stvara o maloljetnicima u sukobu sa zakonom je iznimno crna i dramtizirana i predstavlja takve maloljetnike kao ubice, palikuće, silovatelje, pljačkaše

2 <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>

i slično. O njima se govori kao o nekome ko se kriminalom bavi iz dosade, ili pak kao o osobama kojima je to postao stil života.

Sumornoj predstavi o sebi doprinose i sami maloljetnici, posredstvom modernih nosača slike (mobiteli, internet portali, ili youTube) prenose često autentične ili tek odglumljene slike nasilja.

Identifikovanje i žigosanje

Najčešći je slučaj kršenja etičkih normi i kodeksa identifikovanje maloljetnog prestupnika/kriminalca. Istina, to je bilo karakteristično više tokom prvih godina ove decenije (o devedesetim da se i ne govori), kad se skoro pa redovno u novinama moglo pronaći čak i puno ime i prezime tih prestupnika.

Ali, kako to i neki nasumice pobrojani naslovi u početku ove analize pokazuju, takvi primjeri nisu rijetki ni danas. Novine najčešće objavljuju inicijale osumnjičenih maloljetnika, povremeno njihovo ime i prvo slovo prezimena, a događa se i da u naslovu budu inicijali, potom da u podnaslovu informacije izađe puno ime i prezime maloljetnice (16 godina), a u tekstu samo prezime ("Dnevni list", 2006. godina).

I kad objavljuju samo inicijale maloljetnika, novine su identifikovale tu osobu ako su objavljeni puni ili djelimični podaci o njegovim roditeljima ili članovima porodice.

Ovu vrstu kršenja etičkih normi moguće je naći i u ovdje već citiranom, inače vrlo informativnom tekstu "Dnevnog avaza" (5. novembra/studenog), u kojem se navodi puno ime i prezime maloljetnika (16 godina) u sukobu sa zakonom koji je osumnjičen, zajedno sa još dvojicom maloljetnika, za najteže zločine (svirepo ubistvo starice, pokušaj razbojništva i još jedan pokušaj ubistva).

Ime a nerijetko i prezime ovog maloljetnika objavljivali su i druge novine u Bosni i Hercegovini, očito zbog težine zločina i svirepog načina njihova izvršena. Ali, činjenica da su to i drugi radili, ne oslobađa odgovornosti nijedan medij. Uz to, najmanje u svakoj drugoj vijesti o njemu novine su iskoristile priliku da ga obilježe i kao Roma. Pojedini portali su svemu tome dodavale još i nacionalnu dimenziju žrtve: "Bosanski Rom ubio staricu Srpkinja".

Na ovaj su način novine od njega pravile "negativnog heroja", njemu samom činile medvjedu uslugu, romskoj zajednici nanosile neprocjenjivu štetu i u javnosti širile strah. A u slučaju navedene internet interpretacije zlorado dodavale nacionalne i etničke oznake, očito pod uticajem vlastitih predrasuda.

Predrasude i stereotipi

Od identifikovanja maloljetnih prestupnika i (nesvjesnog?) veličanja njihove ličnosti i nedjela još je u medijima učestalije njihovo osuđivanje. Prije suda i prije bilo kakvog sudskog postupka. Već u naslovima (kao što se vidi i u uvodu ovog teksta), dnevne novine bez imalo ustručavanja o osumnjičenim prestupnicima govore tako što ih imenuju – ubicama, lopovima, razbojnicima, palikućama, silovateljima, nasilnicima... Ili,

pak, upotrebljavaju diskriminirajuće i pežorativne termine kao što su, recimo, “fantomi”, “vandali”, “probisvijeti” itd.

Ovo vrsta kršenja etičkih normi i standarda – takođe suprotna Kodeksu za štampu³ i Kodeksu emitovanja radio televizijskog programa Regulatorne agencije za komunikacije BiH⁴ nisu karakteristična samo za maloljetnike i odlika su generalnog pristupa medija prema licima osumnjičenim ili optuženim za kriminal. Povodeći se najviše za informacijama policije ili na osnovu vlastitih saznanja, novine masovno krše jednu od osnovnih vrijednosti u zaštiti ljudskih prava (pretpostavku nevinosti) po kojoj niko nije kriv dok mu se to ne dokaže u sudskom postupku.

Lopov, kradljivac, kriminalac, lažov, varalica, prosjak...? Prije nego što to napišu, novine se moraju zapitati da li su ovi izrazi adekvatni i relevantni za priču i, pri tome, ne smiju zaboraviti da novine nisu ni ulica, a ni sud.

U medijskoj prezentaciji maloljetnika koji su u sukobu sa zakonom ili su žrtve maloljetničkog prestupništva/kriminala najčešće su greške rezultat predrasuda i diskriminacije. Svaki put kad navedu maloljetnikovo etničko porijeklo, rasu, vjeroispovijest ili neki njihov hendikep, novinari se moraju upitati da li je to bitan elemenat njihove priče. Ako nije, a to napišu, znači da su i sami opterećeni predrasudama i stereotipima.

Najgori mogući primjer predstavlja kombinacija (neprovjerene) vijesti i komentara. U takve bi se mogao ubrojati tekst iz “Dnevnog lista” (“Romi pokušali kidnapirati dvoje djece”, 10.2.2005.). Ova relativno kratka vijest, dopunjena komentarima autora i lista, puna je predrasuda o toj nacionalnoj manjini. Naime, u njoj se navodi da su Romi osumnjičeni za navodni pokušaj otmice jednog djeteta nedaleko od Čitluka (na osnovu izjave neimenovanog policijskog izvora), te oslobođeni lažnog sumnjičenja za drugi pokušaj (“...radi se o mašti djeteta”). Ali ni ovakva neprovjerena vijest, jer i za prvi pokušaj otmice autor kaže “navodni”, očito nije zaustavila pravu bujicu rasističkih stereotipa o Romima: “Ipak, svjesni smo činjenice da se Romi kreću kuda i kada žele...” Potom autor navodi da se “ne samo djeca već i odrasli ne osjećaju ugodno...” i poziva MUP “kako bi se trebao organizirati bolje...”

Na razini senzacionalizma

Novinama se nerijetko prigovara da samo objavljuju vijesti o maloljetničkom prestupništvu i da ništa ne govore o društvenom kontekstu i društvenoj odgovornosti. Ti su prigovori zabilježeni i u pomenutoj analizi Mediacentra. Tematski i istraživački prilozi zaista su prava rijetkost.

Mediji ponekad ipak pokušavaju da određene incidente i počinioce stave u neki kontekst, najčešće u kontekst njihovih porodičnih okolnosti, što je u većini slučajeva samo korak od kršenja etičkih normi. To se moglo vidjeti i na primjeru osumnjičenog za zvjersko ubistvo starice, kad su pojedini mediji pokušali da “analiziraju” njegovo

3 <http://www.vzs.ba/ba/?ID=2>

4 <http://rak.ba/bs/broadcast/c-actvts/?cid=4656>

porijeklo, porodične prilike, doseljavanje u Sarajevo... Raditi to na konkretnom primjeru i samo na osnovu novinarskog istraživanja i eventualno šturih policijskih podataka, uz vlastito tumačenje uzroka i posljedica, obično završi na razini senzacionalizma i nikad ne može biti u najboljem interesu djeteta koji bi morao biti osnovna vodilja i za medije. Uz njega na ovaj način je žigosana i njegova porodica.

Od maloljetnika u sukobu sa zakonom ne smiju se stvarati medijske ličnosti i heroji, kao ni negativci i društveno opasni "tipovi".

Suada Buljubašić

Sveobuhvatniji pristup pitanju maloljetničkog prestupništva

Gotovo svakodnevno mediji nas izvještavaju o krivičnim djelima koja su učinili maloljetnici. Ono što posebno zabrinjava je činjenica da maloljetnici sve više čine vrlo teška krivična djela, koja po načinu izvršenja, odnosno svojoj surovosti lede krv u žilama i nose ozbiljan nemir i zabrinutost kompletnog stanovništva, posebno roditelja s djecom.

Sjetimo se samo nedavnih tragičnih događaja u Sarajevu i Zenici, odnosno surovog ubistva starice, mladića u tramvaju i taksiste. Ni u jednom slučaju žrtve nisu poznavale svoje ubice. To nam šalje jasnu poruku da žrtva kriminaliteta odraslih i/ili maloljetnika može postati svako od nas, jer jednostavno rečeno dovoljno je samo naći se "na pogrešnom mjestu u pogrešno vrijeme".

Nakon ovih događaja uslijedila je reakcija javnosti koja je bila naročiti izražena poslije ubistva sedamnaestogodišnjeg mladića u tramvaju. Organizovani su protesti, tražile su se ostavke odgovornih i poduzimanje hitnih mjera kako bi se sigurnosna situacija popravila i stvorile neophodne pretpostavke za normalan život i rad stanovnika Sarajeva. Sva dešavanja koja su uslijedila poslije ovih tragičnih događaja mediji su pratili i o tome blagovremeno izvještavali javnost.

Usmjeravanje pažnje ka institucijama

Značajan broj radio i tv emisija bio je posvećen problemu maloljetničke delinkvencije. Govorilo se o uzrocima ove socijalnopatološke pojave, pri čemu je posebno naglašavana uloga porodice, škole i vršnjaka, te o društvenoj reakciji na ovu pojavu gdje se posebno isticao nedostatak ustanova za resocijalizaciju maloljetnih delinkvenata.

Tako je javnost saznala da u Federaciji BiH nema ni jedan odgojno-popravni dom i zaseban zatvor za maloljetnike. Zapravo, ukazano je na činjenicu da su dva odgojno-popravna doma koja su prije rata postojala u BiH, i to u Stocu (za dječake) i Ljubuškom (za djevojčice), uništeni i da nisu ponovno osposobljeni za svoju prvobitnu namjenu, te da nema političke volje da se ove ustanove ponovno stave u funkciju. Također je ukazano da su zatvori za maloljetnike organizovani kao posebne jedinice u okviru kazneno-popravnih zavoda u kojima kaznu izdržavaju punoljetni osuđenici i da su uslovi vrlo loši i nepovoljni za maloljetnike.

Poslije svega stekao se utisak da je problem maloljetničke delinkvencije krupan i ozbiljan društveni problem, ali da se njemu ne može uspješno suprotstaviti bez osnivanja odgojno-popravnih domova i zatvora za maloljetnike. Pod pritiskom javnosti pokrenute

su aktivnosti kako bi se izgradile ove ustanove. Prve aktivnosti podrazumijevale su pronalazak lokacija na kojima će se one sagraditi. Poslije pominjanja moguće lokacije za izgradnju ovih ustanova uslijedile su reakcije lokalnog stanovništva, jer niko od njih ne želi da se ove ustanove grade u njihovoj sredini i da im komšije budu mladi sa društveno neprihvatljivim ponašanjem. Posljednje što su mediji objavili je da će se zatvor za maloljetnike graditi na području Orašja. Dokle se došlo sa aktivnostima oko izgradnje kako bi se konačno stavila u funkciju ova ustanova javnosti je za sada nepoznato.

Kakva je poruka poslana?

Nakon svega, postavlja se pitanje kakva je poruka poslana mladim, posebno onim s društveno neprihvatljivim ponašanjem? Jednostavno rečeno poražavajuća. Jer, iz svega naprijed navedenog ispada da postoji ozbiljna volja i želja političara i profesionalaca iz različitih oblasti da se ovom problemu posveti mnogo veća pažnja, ali da ne postoje institucije u koje će se smjestiti maloljetnici. To drugim riječima znači da maloljetni delinkventi i dalje mogu činiti krivična djela do osnivanja institucija u koje će se smjestiti.

Iz svega rečenog može se stoga zaključiti da ozbiljnog suočavanja sa problemom maloljetničke delinkvencije nema bez osnivanja ustanova za resocijalizaciju. No, šta je sa ustanovama koje postoje?

Disciplinski centar za maloljetnike osnovan je u Kantonu Sarajevo prije nešto više od četiri godine, a Dom za vaspitanje muške djece i omladine "Hum" postoji dugi niz godina. Istina, u nekoliko emisija pomenut je Disciplinski centar za maloljetnike kao dobar primjer brige odgovornih u Kantonu Sarajevo za rješavanje problema maloljetničke delinkvencije, ali bez dublje analize funkcionisanja ove ustanove. Tako je velikom dijelu javnosti ostalo nepoznato da je ovo ustanova namijenjena za kratkotrajni institucionalni boravak i da je otvorenog tipa, te da *mjera upućivanja u disciplinski centar* za maloljetnike spada u disciplinske mjere koje su prvenstveno vaspitnog karaktera, i poduzimaju se prema maloljetnom učinitelju krivičnog djela prema kojem nije potrebno poduzimati trajnije mjere vaspitanja, odnosno maloljetniku čije ponašanje nije posljedica većeg stepena vaspitne zapuštenosti.

Šira javnost nije obaviještena da shodno zakonskoj regulativi sud može uputiti maloljetnika u disciplinski centar za maloljetnike na:

- određeni broj sati tokom dana blagdana, ali najviše četiri uzastopna dana blagdana;
- određeni broj sati tokom dana, ali najduže u trajanju do jednog mjeseca;
- neprekidni boravak tokom određenog broja dana, ali ne duže od dvadeset dana.

Nepoznavanje zakonske regulative

Upravo ovo nepoznavanje zakonske regulative dovelo je do izostanka reakcije javnosti o broju maloljetnika kojima je u prethodnom periodu izrečena ova mjera. Podatak da je u četverogodišnjem periodu kroz ovu ustanovu prošlo oko trideset

maloljetnika i da među njima nije bilo onih koji su upućeni na neprekidan boravak je krajnje alarmantan i zabrinjavajući i traži ozbiljnu analizu takvog stanja i opravdanosti osnivanja, odnosno daljnjeg opstanka ove ustanove, prvenstveno osnivača i resornog ministarstva.

Jer, u situaciji kada maloljetnička delinkvencija poprima zabrinjavajuće razmjere i kada je među maloljetnim delinkventima sve više onih koji su višestruki povratnici (recidivisti) ova ustanova trebala bi raditi danonoćno, naročito sa primarnim učiteljima krivičnih djela, a što i jeste njen primarni zadatak. U svojim medijskim nastupima zaposleni u Disciplinskom centru ističu da su proveli nekoliko programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih u osnovnim i srednjim školama, što svakako treba pozdraviti, ali istovremeno reći da to nije primarni zadatak ustanove, i da su ovi preventivni programi provođeni zbog nedostatka maloljetnika kojima je sud izrekao mjeru upućivanja u ovu ustanovu, što je ozbiljan problem koji nikada ne pominju. Ovakvo stanje traži hitnu i sveobuhvatnu analizu nadležnih subjekata, pri čemu je uloga medija od izuzetne važnosti. Uloga medija može se ogledati u iniciranju ovih analiza i/ili blagovremenom informisanju javnosti o stanju u ovoj ustanovi.

Ozbiljna analiza koju bi inicirali mediji a proveli odgovorni subjekti trebala bi uključiti i razloge zbog kojih se sudije vrlo rijetko odlučuju za izricanje ove mjere, kadrovsku osposobljenost Disciplinskog centra, potrebnu infrastrukturu za provođenje ove mjere, efekte dosadašnjeg rada, te analizu do sada uloženi sredstava u odnosu na broj maloljetnika koji su bili upućeni u ovu ustanovu. Ako rezultati ozbiljnih i sveobuhvatnih analiza pokažu da je ovako mali broj maloljetnika, koji su do sada prošli kroz ovu ustanovu, rezultat subjektivnih slabosti i nedostataka menadžmenta i ostalih zaposlenika, onda se hitno mora reagovati kako bi se otklonule prepreke uspješnog funkcionisanja ove ustanove, pri čemu je uloga medija od neprocjenjive važnosti. Do sada je u ovu ustanovu uloženo mnogo finansijskih sredstava i zato se mora imati neka odgovornost prema onima koji su taj novac obezbijedili, a to su u ovom slučaju poreski obveznici Kantona Sarajevo.

U slučaju da ozbiljna analiza pokaže da teškoće funkcionisanja ove ustanove nisu rezultat slabosti menadžmenta i zaposlenih onda se mora donijeti konačna odluka o opravdanosti postojanja ovakve ustanove. Zar novac koji se ulaže u ovu ustanovu ne bi bilo bolje uložiti u kadrovsko jačanje centara za socijalni rad koji bi mogli mnogo kvalitetnije da provode *mjeru pojačanog nadzora nadležnog organa socijalne zaštite, ili da se više uključe u provođenje mjere pojačanog nadzora roditelja* i pomognu roditeljima da svoj zadatak uspješno obave. I konačno, mjere pojačanog nadzora su vaninstitucionalne mjere koje mogu trajati najmanje jednu, a najviše tri godine. Ovo je sigurno dosta dug vremenski period u kojem se kvalitetnim radom mogu postići značajni rezultati u resocijalizaciji maloljetnih delinkvenata.

Imajući u vidu činjenicu da šira javnost ne poznaje dovoljno ovu problematiku mediji moraju biti predvodnici ovih analiza kako bi nadležne institucije i pojedinci preuzeli odgovornost za stanje u ovoj oblasti.

U izvještavanju o maloljetničkoj delinkvenciji veoma malo je riječi o već postojećoj instituciji, a to je Dom za vaspitanje muške djece i omladine "Hum" u Sarajevu. Šta je sa ovom ustanovom, kako funkcioniše, koliko ima štićenika, koliki su smještajni i kadrovski kapaciteti, kakvi su rezultati vaspitnog rada i sl. javnosti je ostalo nepoznato. Dosadašnja

medijska izvještavanja uglavnom su bila vezana za krivična djela koja su učinili štíćenici ove ustanove, što je doprinijelo da se ustanova etiketira kao vrlo neuspješna. Sve to za posljedicu je imalo da je u prethodnom periodu u ovu ustanovu upućeno veoma malo djece i maloljetnika. Međutim, ova ustanova trebala bi dobiti veću medijsku pažnju posebno u ovom trenutku kada su stvorene pretpostavke da se ustanova stavi u punu funkciju.

Treba podsjetiti da ova ustanova ima svoju dugu tradiciju i osnovana je kao republička ustanova za vrijeme bivše Jugoslavije. Problemi u funkcionisanju ove ustanove počinju osamostaljivanjem naše države, jer niko od odgovornih subjekata nije želio preuzeti ulogu osnivača ove ustanove jer je to podrazumijevalo i obavezu finansiranja ove ustanove. Uprkos pomenutim teškoćama ova ustanova nikada nije prekidala svoj rad ali su se problemi sa kojima su se svakodnevno suočavali zaposleni u značajnoj mjeri odrazili na rezultate rada. Tek prošle godine donošenjem odgovarajuće zakonske regulative stvorene su pretpostavke za normalan rad ove ustanove, i nedavno je konačno imenovan direktor, jer je prethodni direktor dugi niz godina bio vršilac dužnosti direktora. Zato bi se mediji mnogo više trebali uključiti u rad ove ustanove i pratiti rezultate rada novog menadžmenta.

Funkcionisanje ove ustanove je od izuzetnog značaja iz najmanje dva razloga. Prvi razlog je što je sudijama data mogućnost da izriču krivičnu sankciju *upućivanja u vaspitni dom* maloljetnicima za koje se utvrdi da ih je potrebno izdvojiti iz sredine u kojoj su živjeli prije nego što su učinili krivično djelo, i kojima je potrebna pojačana zaštita, pomoć i nadzor u vaspitanju. Drugi razlog je što se organima socijalne zaštite (centrima za socijalni rad) daje mogućnost da i djecu do 14 godina života, koja nisu krivično odgovorna, a koja su učinila krivična djela, kao i djecu i maloljetnike (starije od 14 godina) čiji je razvoj već godinama ugrožen i devijantan, smjeste u ovu ustanovu kako bi se resocijalizovali. U ovoj ustanovi maloljetnik ostaje najmanje šest mjeseci, a najviše tri godine, ali pri izricanju ove mjere sud neće odrediti njeno trajanje, već će o tome naknadno odlučiti, kako je to regulisano zakonom. Dužina trajanja ove mjere maloljetnicima koji su učinili krivično djelo zavisi od rezultata koji su postignuti u njihovom prevaspitanju, odnosno resocijalizaciji. Zato u narednom periodu podrška ovoj ustanovi ne smije izostati. Ova podrška pored finansijske podrške mora uključivati i edukaciju i pomoć zaposlenim kako bi što bolje izvršavali svoje vrlo složene i zahtjevne radne zadatke kako bi se došlo do krajnjeg cilja, a to je dobro resocijalizirana djeca i maloljetnici. Podršku ovoj ustanovi moraju dati i mediji na način da šira javnost dobije informacije o svim značajnim promjenama u ovoj ustanovi i opredjeljenosti menadžmenta za uvođenje novih metoda u radu sa djecom i mladim, kako bi se skinula etiketa o slabim efektima rada koja ovu ustanovu prati već duži vremenski period.

Uloga medija, mogući pristup

U ozbiljnom, sveobuhvatnom pristupu pitanju maloljetničke delinkvencije mediji imaju nezamjenjivu ulogu, pri čemu bi istraživačko novinarstvo trebalo imati primarnu funkciju. Medijska izvještavanja zasnovana na relevantnim istraživanjima i podacima doprinijela bi kvalitetnijem sagledavanju ovog problema. Zato bi predmet medijske analize trebali biti problemi u radu, dosadašnji rezultati rada policije, organa pravosuđa, centara za socijalni rad, resornih ministarstava, ustanova za resocijalizaciju djece i maloljetnika i njihove međusobne saradnje i koordinacije.

Uvjeravanje javnosti da je nedostatak institucija glavni razlog ozbiljnoj borbi protiv maloljetničke delinkvencije je nekorektno iz više razloga. Da li je javnost ikada dobila podatak o tome koliko je tužilaštvo primilo službenih zabilješki o izvršenom krivičnom djelu od strane maloljetnika, koliko ih je procesuirano, koliko je maloljetnika kod kojih su tužilac ili sudija primijenili vaspitnu preporuku, koliko je i kojih vaspitnih mjera izrečeno maloljetnicima, koliko je maloljetnika dobilo kaznu maloljetničkog zatvora, koje su teškoće u izvršavanju izrečenih mjera..... Naravno da nije. Pa, nedostatak ustanova je kriv za sve, vjerovatno će reći neko od odgovornih poslije nekog novog stravičnog zločina maloljetnika.

Suada Buljubašić

Temeljna uloga porodice

Problem maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini naročito je izražen u postratnom periodu. Postoji više uzroka koji su doprinijeli povećanom broju maloljetnika koji su učinili jedno ili više krivičnih djela. U analizi uzroka maloljetničke delinkvencije nezaobilazna je uloga porodice i škole.

Osnovna uloga porodice

Porodica kao jedna od primarnih društvenih grupa ima izuzetno važnu ulogu u životu svake osobe. Pored obezbijedenja materijalnih i drugih uslova neophodnih za život, porodica ima vaspitnu i socijalizatorsku ulogu. Mnogi teoretičari, koji su se bavili pitanjem socijalizacije, saglasni su u tome da je porodica najvažniji agens socijalizacije. Socijalizacija je složen i slojevit proces koji planski i sistematski sprovode prvenstveno porodica, zatim škola i društvena zajednica kako bi se socijalno nezrela djeca postepeno osposobila za život u zajednici. Osnovni cilj procesa socijalizacije je da novi članovi društva putem učenja i u interakciji sa roditeljima, nastavnicima i drugim ličnostima iz njihovog okruženja, nauče onaj tip ponašanja i međuljudskih odnosa, koji su karakteristični za datu kulturu, uz široku mogućnost adaptacije na nove uslove života.

Prema savremenim shvatanjima, proces socijalizacije uključuje i proces individualizacije pod kojim se podrazumijeva sposobnost pojedinca da prevazilazi postojeću socijalnu datost i da se mijenja u skladu sa sopstvenim potrebama. (Vidanović, 2006) U procesu socijalizacije, lični primjer roditelja ima posebno važnu ulogu, jer se djeca prirodno orijentišu prema svojim roditeljima koji su njihovi modeli za ponašanje, ali i za zauzimanje stavova o pojedinim pitanjima sa kojima se susreću u životu. Pravilno vaspitanje i pripremanje djece za društveno korisne članove zajednice smatra se osnovnom socijalnom funkcijom porodice.

Snažne društvene promjene u značajnoj mjeri su utjecale i na porodicu. Kao posljedica intenzivne industrijalizacije i urbanizacije, koje neminovno prati velika društvena pokretljivost i drugi socijalni procesi, dolazi do značajnih promjena u porodičnom životu, koje se ogledaju u slabljenju porodičnih veza i reduciranju vaspitne uloge porodice. Tako su teškoće u ispunjavanju vaspitne uloge prisutne u savremenoj porodici, posebno u društvima koja u dovoljnoj mjeri nisu prepoznala ovaj problem ili mu ne poklanjaju odgovarajuću pažnju.

Koje su teškoće u ostvarivanju ovako značajne uloge koja se pred porodicu nameće? U sagledavanju ovog problema neophodno je kratko se zadržati na problemima sa kojima se suočava veliki broj bosanskohercegovačkih porodica, a koji direktno ili indirektno ometaju normalno funkcionisanje porodice.

Društvene promjene i porodica

Tranzicijski procesi i rat generirali su veliki broj socijalnih problema koji su se odrazili na porodicu. Uništena privreda i loša privatizacija za posljedicu imaju nezaposlenost, nesigurnost radnih mjesta i siromaštvo. Nezaposlenost je stalno rastući problem u našem društvu. Bez obzira na razlike u stopi nezaposlenosti koju dobijamo od zvaničnih institucija, na osnovu broja registrovanih osoba (viša od 40%), i istraživanja i procjena Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda (između 17% i 23%), stopa nezaposlenosti je na zabrinjavajućem nivou, posebno ako se ima u vidu činjenica da je tolerantni limit oko 6%.

Nezaposlenost, kao specifičan, društveno uzrokovan problem, istovremeno proizvodi različite posljedice na društvenom i individualnom nivou. Nezaposlenost je za radnika ogroman socijalni rizik koji potiče stvaranje novih socijalnih problema uz istovremeni lični osjećaj društvene odbačenosti i marginalizacije. Stručnjaci različitih profila upozoravaju da nezaposlenost, posebno dugotrajna, može kod nezaposlenih osoba dovesti do: pojave psihičkih problema i mentalnih poremećaja, gubitka samopoštovanja i samoidentiteta, reduciranja socijalnih uloga i odnosa sa drugim ljudima, socijalne isključenosti, osiromašenja i siromaštva, poremećaja porodičnih odnosa i funkcija, itd. Ponekad nezaposlenost može dovesti i do različitih devijacija kao što su alkoholizam, samoubistvo, kriminal, prostitucija i sl. (Milosavljević, 2003) Slične probleme izaziva još jedan socijalni rizik, a to je nesigurnost radnih mjesta sa kojim se suočava znatan broj zaposlenih u našoj zemlji.

Sljedeći problem sa kojim se suočava naše društvo, a koji se odražava na normalno funkcionisanje porodice je siromaštvo. Posljednjih godina siromaštvo u zemljama u tranziciji poprima zabrinjavajuće razmjere i postaje višestruki uzrok socijalne isključenosti svih kategorija stanovništva, a posebno mladih. Kao ključni faktor koji proizvodi siromaštvo, socijalnu isključenost i marginalizaciju označena je nezaposlenost.

U sagledavanju siromaštva u poslijeratnom periodu u Bosni i Hercegovini nezaobilazna je Anketa mjerenja životnog standarda (2001) (Living Standards Measurement Survey – LSMS). Prikupljeni podaci pokazuju da 19,5% stanovništva BiH živi ispod generalne linije siromaštva, a što znači da je dnevna potrošnja po jednoj osobi manja od 6 KM. Pored toga, više od 30% stanovnika u Bosni i Hercegovini nalazi se neposredno iznad generalne linije siromaštva s dnevnom potrošnjom manjom od 9 KM. Ovo stanovništvo predstavlja rizičnu grupu jer zbog nesigurnost radnih mjesta ili nekih neplaniranih događaja i stanja mogu se vrlo lako naći ispod generalne linije siromaštva.

Postoje oprečna mišljenja o utjecaju siromaštva na kriminalitet. Po jednom shvatanju siromaštvo je osnovni kriminogeni faktor, dok po drugom, siromaštvo nema značajnog utjecaja na kriminalitet. Prvo shvatanje najčešće zastupaju kriminolozi, i uglavnom se veže za niže društvene slojeve. Predstavnicima drugog shvatanja ne odbacuju u potpunosti utjecaj siromaštva na kriminalitet, ali mu ne pridaju značajnu važnost, jer smatraju da je njegov utjecaj ograničen, a često i neznatan, obrazlažući to činjenicom da se kriminalitet javlja i kod pripadnika bogatih slojeva društva koji žive u materijalnom izobilju. (Milutinović, 1990, Singer, 1996) Međutim, bez obzira na oprečna mišljenja o utjecaju siromaštva na kriminalitet, siromaštvo u značajnoj mjeri pogađa porodicu i utječe na njeno normalno funkcionisanje, pri čemu je u posebnoj opasnosti izvršavanje njene vaspitne i socijalizatorske funkcije.

Naprijed prezentirani problemi, prisutni u bh. društvu, u značajnoj mjeri opterećuju veliki broj porodica i utječu na njihovo normalno funkcionisanje. Situacija se dodatno usložnjava u nepotpunim porodicama, odnosno porodicama u kojima, zbog različitih uzroka, nedostaje jedan od roditelja. U odnosu na potpune, dvoroditeljske, porodice, jednoroditeljske porodice suočavaju se s daleko većim brojem poteškoća. Ove teškoće ogledaju se od nedostatka odraslih koji brinu o djeci i posvećuju se zadovoljavanju njihovih bioloških, psiholoških, emocionalnih i socijalnih potreba, do znatno slabijeg materijalnog i socijalnog statusa koje gotovo u pravilu imaju ove porodice.

Bez obzira da li se radi o potpunim ili nepotpunim porodicama u nepovoljnim društvenim okolnostima opterećeni borbom za preživljavanje roditelji često nisu u stanju da svoju roditeljsku ulogu izvrše na najbolji mogući način, što može dovesti do vaspitne zapuštenosti i zanemarenosti i ispoljavanja različitih poremećaja u ponašanju djece i mladih. Da li će i u kojoj mjeri neki od navedenih vanjskih faktora utjecati na pojavu poremećaja u ponašanju djece u jednoj porodici, zavisi, u prvom redu, od unutrašnjih zaštitnih faktora koji su povezani s dobrom komunikacijom između roditelja i djece, sposobnošću roditelja da blagovremeno uoče potrebe svoje djece i da pravilno riješe probleme sa kojima se suočavaju.

28

Istraživanja pokazuju da dijete može ostati neoštećeno i pokazati znake napredovanja i u vrlo teškim životnim okolnostima kakve su rat i ekstremno siromaštvo ako je interakcija sa roditeljima ispunjena prihvatanjem i pozitivnom uključenosti s njihove strane. (Killen, 2001)

Međutim, ukoliko više nepovoljnih faktora djeluje istovremeno i u dužem vremenskom periodu, teško je vjerovati da se sve to neće odraziti na porodicu i njenu ulogu u pogledu vaspitanja djece, uprkos unutrašnjim zaštitnim faktorima.

Dugotrajna nezaposlenost neminovno dovodi do osiromašenja ili siromaštva porodice i stresno djeluje na sve članove porodice, posebno roditelje. Nezaposlenost frustrira roditelje i proizvodi osjećaj manje vrijednosti, jer nisu u mogućnosti da svojim radom obezbijede egzistenciju ili viši životni standard za svoju porodicu. Nemogućnost pronalaska zaposlenja posebno pogađa muškarce radi tradicionalne podjele uloga u porodicu po kojoj su muškarci zaduženi za osiguranje finansijskih i materijalnih sredstava za zadovoljavanje potreba porodice. Zato jedan broj očeva misle da oni ne mogu biti dobri roditelji jer nisu u stanju da obezbijede normalnu i sugurnu egzistenciju za svoju porodicu, ali da istovremeno oni nisu dobar primjer svojoj djeci i da sve ovo utječe na umanjene njihovog roditeljskog autoriteta.

Ovdje svakako treba ukazati i na probleme sa kojima se suočava i jedan broj zaposlenih roditelja, kao što su: različiti problemi na poslu, otpuštanje s posla, nesigurnost radnih mjesta, prezaposlenost, niska i neredovna primanja, koji se u većoj ili manjoj mjeri odražavaju na porodicu. U novonastalim tržišnim uslovima, da bi zadržali radna mjesta, roditelji su prisiljeni da rade duže od predviđenog radnog vremena, u dane vikenda i praznika što ih onemogućava da više vremena provode sa svojom djecom, da aktivno učestvuju u njihovim životima, da kroz kvalitetnu komunikaciju otkriju potrebe i probleme svoje djece i da vrše kontrolu nad njima. Prezaposlenost, umor i stres roditelja odražavaju se i na porodične odnose. U ovakvim okolnostima u

porodičnim odnosima sve je manje ljubavi, topline, razumijevanja, iskrenosti, poštovanja, sigurnosti i zaštite, pa se zato s pravom postavlja pitanje kompetentnosti roditelja. Pitanje kompetencije roditelja je od izuzetnog značaja i ono se ogleda u poznavanju vlastite djece ali i djece uopće, njihovih faza razvoja, potreba, interesa, ali i kvaliteti njihove percepcije i mogućnosti bar približno objektivne procjene ponašanja i niza drugih dimenzija vezanih za vlastitu djecu, naročito u kriznim situacijama i teškim razdobljima u porodičnom životu. (Janković, 2008)

Narušeni porodični odnosi dobra su podloga za razvoj raznih devijacija kod odraslih članova porodice zbog kojih najviše trpe djeca kao najslabiji članovi porodice. Nerijetko, narušeni porodični odnosi dovode i do raspada porodice ili nasilja u porodici. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da su najčešće žrtve nasilja u porodici majke i djeca. Traume kojima su djeca izložena u porodici ostavljaju trajne posljedice na njihov ukupan razvoj. Nasilje je u današnje vrijeme poprimilo zabrinjavajuće razmjere, kako po širini tako i po oblicima nasilja. Zapravo, nasilje se proširilo na globalni, planetarni nivo, sve opasnije i sve perfidnije. Međutim, to širenje nasilja nije dovelo do smanjenja njegovog intenziteta na individualnom i porodičnom nivou. Upravo je to razlog što humanistički orijentisane nauke i praksa posvećuju sve veću pažnju toj temi, posebno u kontekstu porodice. Drugi razlog zbog kojeg se velika pažnja poklanja porodičnom nasilju jeste što se ono prenosi s generacije na generaciju, tako da oni koji su u djetinjstvu bili žrtve nasilja postaju nasilni prema svojoj djeci kao odrasli. Sve ovo u značajnoj mjeri utječe na razvoj, psihičko funkcionisanje i socijalne relacije svake nove generacije. Istraživanja su pokazala da postoji povezanost između porodičnog nasilja u djetinjstvu i pojave poremećaja u ponašanju, pa i delinkventnog ponašanja. (Janković, Bašić, 2001.) Zato je borba protiv nasilja postala prioritetni zadatak savremenih društava kako bi se spriječili negativne posljedice koje ono ostavlja posebno na djecu.

Podrška porodici

Imajući u vidu značaj porodice u životu svake osobe, posebno u ranom periodu, podrška porodici mora biti predviđena u svim planovima i programima za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih. Ova podrška trebala bi da pored materijalne podrške uključuje i druge oblike podrške, kao što su različiti oblici savjetodavnog rada, edukacija roditelja i djece o njihovim pravima i obavezama u skladu s Konvencijom o pravima djeteta, itd. Savjetodavni rad i pomoć porodici trebali bi se usmjeriti na pomoć roditeljima u prevazilaženju bračnih problema, pomoć i savjetodavni rad u vaspitanju djece, pri čemu bi se posebna pažnja usmjerila na kvalitetnu komunikaciju sa djecom i prepoznavanje razvojnih problema i poremećaja u ponašanju djece. U provođenje nekih od ovih aktivnosti svakako bi se trebali uključiti i mediji koji bi kroz različite emisije vršili edukaciju roditelja i djece. Djeca su budućnost svakog društva i zato moraju biti u fokusu ne samo porodice nego i svih relevantnih društvenih subjekata kako bi se razvili u društveno korisne članove.

Literatura

Buljubašić, S. (2008) *Maloljetnička delinkvencija – II dopunjeno izdanje*, DES, Sarajevo

Milosavljević, M. (2003) *Devijacije i društvo*, Draganić, Beograd.

Killen, K. (2001) *Izdani: zlostavljana djeca su odgovornost svih nas*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb.

Janković, J., Bašić, J. *Prevenција poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb.

Janković, J. (2008) *Obitelj u fokusu*, etcetera d.o.o, Zagreb.

Milutinović, M. (1990) *Kriminologija VI izdanje*, Savremena administracija, Beograd.

Singer, M. (1996) *Kriminologija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.